

TEMURIYLAR DAVRIDA QURILISH VA ME'MORCHILIK STRUKTURASI

Bahromov Umidjon Bahrom o'g'li

Shahrisabz davlat Muzey qo'riqxonasi ilmiy xodimi

Umidjonbakhromov2000@gmail.com +998935706236

Annotatsiya. *Maqolada XIV–XV asrlar Movarounnahr va Xuroson hududlarida Amir Temur va uning vorislari tomonidan bunyod etilgan o'zbekiston va jahonda alohida o'rinni egallagan temuriylar davri me'morchiligining strukturasi va jozibadorligi, bezaklari haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *Me'moriy konsepsiya, yangicha struktura, muhandislik, Simmetriya, mutanosiblik, islimiy naqshlar, kufiy va suls yozuvlari, masjid–madrasa–maqbara–xonaqoh.*

Аннотация. *В статье представлены сведения о структуре, привлекательности и декоративном убранстве архитектуры эпохи Тимуридов, занимающей особое место в Узбекистане и мире, построенной Амиром Темуrom и его преемниками в регионах Мавераннахра и Хорасана в XIV–XV веках.*

Ключевые слова: *Архитектурная концепция, новое сооружение, инженерия, симметрия, пропорции, исламские узоры, кufические и сульсовые надписи, мечеть–медресе–мавзолей–ханака.*

Abstract. *The article presents information about the structure, attractiveness, and decorations of the architecture of the Timurid era, which occupies a special place in Uzbekistan and the world, built by Amir Temur and his successors in the regions of Transoxiana and Khorasan in the 14th-15th centuries.*

Keywords: *Architectural concept, new structure, engineering, Symmetry, proportion, Islamic patterns, Kufic and Suls inscriptions, mosque-madrasa-mausoleum-khanaqoh.*

XIV–XV asrlar Movarounnahr va Xuroson hududlarida Amir Temur va uning vorislari tomonidan bunyod etilgan saltanat nafaqat siyosiy qudrati, balki yuksak madaniy merosi bilan ham jahon tarixida alohida o'rin tutadi. Bu davr me'morchiligi o'zining ulug'vorligi, yangicha struktura va bezaklari bilan Sharq uyg'onishining eng yorqin bosqichlaridan biriga aylandi. XIV–XV asrlar — Markaziy Osiyo tarixida siyosiy qudrat, ilm-fan va madaniyatning yuksalgan

davri hisoblanadi. Ayniqsa, Temuriylar saltanati davrida me'morchilik sohasida yuz bergan o'zgarishlar nafaqat hududiy, balki jahon madaniyati rivojiga ham katta ta'sir ko'rsatdi. Amir Temur va uning avlodlari bunyod etgan obidalar o'zining ulug'vorligi, nafisligi va muhandislik mukammalligi bilan Sharq uyg'unlash davrining eng yorqin namunalaridan hisoblanadi.

Temuriylar davrida me'morchilikda quyidagi xususiyatlar kuzatiladi:

1.Me'moriy konsepsiya:

* Har bir bino saltanat qudratini ifodalovchi timsol sifatida loyihalashtirilgan.

* Simmetriya, mutanosiblik va me'moriy ansamblning uyg'unligi ustuvor bo'lgan.

2. Qurilish materiallari:

Asosiy material pishiq g'isht qurilish materiali bo'lib, binolar sirlangan koshinlar, marmar va yog'och o'ymakorligi bilan bezatilgan. Ranglar uyg'unligi — ko'k, havorang va oq rangdagi koshinlar inshootlarga ulug'vorlik va betakror go'zallik bag'ishlagan. Ko'k, oq va oltin rang uyg'unligi me'moriy bezaklarda ustunlik qilgan.

3.Strukturaviy elementlar:

Katta hajmli gumbazlar va baland peshtoqlar asosiy belgi bo'lgan. Naqsh va yozuvlar — geometrik shakllar, islmiy naqshlar, kufiy va suls yozuvlari keng qo'llanilgan. Murakkab geometrik naqshlar, kufiy va suls xatidagi yozuvlar keng tarqalgan.

Majmua qurilishi (masjid—madrasa—maqbara—xonaqoh birgalikda) yangi bosqichga ko'tarilgan. Bu davrda mashhur me'morlar va muhandislar ijodi bilan ajralib turgan. Jumladan:Usto Muhammad ibn Mahmud Isfahoniy — Gur Amir maqbarasining asosiy me'mori. Qozizoda Rumi va Ulug'bek — ilmiy va me'moriy ishlarda faol qatnashgan.Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiy — bevosita me'mor emas, ammo Hirot shahrida bunyod etilgan ilmiy-ma'rifiy inshootlarga homiylik qilgan.

Mashhur obidalar va ularning strukturasi: Gur Amir maqbarasi (1404, Samarqand)** — markaziy gumbazi, ko'k koshinli peshtoqlari va marmar sarkofagi bilan mashhur. Bibixonim masjidi (1399–1404, Samarqand)— Sharqdagi eng yirik masjidlardan biri bo'lib, baland peshtoqlari va keng sahni bilan ajralib turadi. Shohi Zinda majmuasi — maqbaralar ansambli bo'lib, naqsh va yozuvlarning uyg'unligi Temuriylar davri bezak san'atining eng go'zal namunasi hisoblanadi. Ulug'bek madrasalari (XV asr)** — Samarqand, Buxoro va G'ijduvonda bunyod etilgan bu madrasalar ilm-fan markazlari bo'lib, ularning me'moriy strukturasi ilm-ma'rifatning qadrlanishini aks ettiradi. Gumbazli inshootlar — markaziy gumbaz inshootning bosh ramzi bo'lib xizmat qilgan.Peshtoqlar — ulkan darvozali kirish qismlari

mukammallashgan. Majmua shaklidagi qurilish — masjid, madrasa, maqbara va xonaqohlarning yagona ansamblida bunyod etilishi keng tarqalgan. Ilmiy inshootlar — Ulugʻbek davrida qurilgan rasadxona muhandislik sanʼatining yuksak namunasi sifatida qadrlangan.

Tarixchi va sharqshunos olimlar taʼkidlashicha, Temuriylar davri meʼmorchilik maktabi keyingi asrlardagi Oʻrta Osiyo, Eron va Hindiston meʼmorchiligiga kuchli taʼsir koʻrsatgan. Masalan, S. P. Tolstov va B. A. Litvinskiy asarlarida taʼkidlanishicha, Temuriylar davrida shakllangan peshtoq–gumbaz strukturasini keyinchalik Boburiylar ham oʻz saroy va masjidlarida qoʻllashgan (masalan, Toj Mahal).

Xulosa qilib aytganda, Temuriylar davri qurilish strukturasi Sharq meʼmorchiligi tarixida yangi bosqichni boshlab berdi. Bu davrda yaratilgan inshootlar nafaqat diniy va siyosiy markaz sifatida, balki xalqning sanʼat va ilmga boʻlgan yuksak qarashlarining timsoli boʻlib xizmat qildi. Shahrisabz, Samarqand, Buxoro va Hirot shaharlaridagi obidalar bugungi kunda ham jahon madaniy merosining durdonalari sifatida qadrlanadi. Temuriylar saltanati davridagi meʼmorchilik Sharq uygʻonishining yuksak bosqichini ifodalaydi. Shahrisabz, Samarqand, va Hirot shaharlarida qurilgan obidalar oʻz davrida nafaqat diniy va siyosiy markaz boʻlib xizmat qilgan, balki bugungi kunda ham jahon madaniy merosining durdonalari sifatida qadrlanmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Barthold V. V. Sochineniya po istorii Sredney Azii. – Moskva, 1963.
2. Pugachenkova G. A. Arxitektura Sredney Azii XIV–XV vv. – Moskva, 1976.
3. Litvinskiy B. A. Kul'tura Sredney Azii v epoxu Temura. – Dushanbe, 1991.
4. Qosimov B. Temuriylar davri madaniyati va adabiyoti. – Toshkent: Fan, 2001.
5. Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.